

A Szent Gellért-hegy

Írta: Jajczay János

Lábai előtt hever a város. Noha a pest-budaiak bizalommal nézik, mégis félelmetesnek tartják. Mindenkitől az öregnek kijáró tisztelet illeti meg. „Emlékeztet nagyra, mert nagy. És magasra biztató...” ezt mondja róla a nemesen érző, már nem is szerényen élő, hanem szegénységben tengődő, a hegyalján lakó Virág Benedek, az egykori pálos költő, aki természetesen nem is sejthette, hogy felosztott rendje valamikor megújulva, a sziklák között, a martirhegyhez mint fecskefészek fog tapadni. Ma sírja is itt van a Sziklakápolnában, amióta földi maradványait a tabáni temetőből kilakoltatták. A viharverte sűrű sziklaszirtek a Duna mellett, egykedvűen szemlélik a várost. Vörösmarty megcsodálja:

„Midőn tekintem a sziklás hegyet

Amulva, melynek alját öblíti a szőke víznek féktelen árja...”

Azt mondják, vulkánikus eredetű. Minden bizsonnyal ezért ilyen flegmatikus. Annál nagyobb dolog, mint a tűzhányóból való születés, nem történhetik vele. Türelemesen tűrte régen-régen, — ezt elárulták az őskori medvecsontok — hogy az ősemlék barlangjában tanyázzék. Itt a kikötőjük s táboroznak alatta a rómaiak. Mellette vonul el a népvándorlás s egy szent vére festi meredek szikláit.

Formája hiába olyan, mint valami óriási szív; érzéketlen. Nem indította meg a szent vértanú jaja kiáltása, akit Vatháék megtámadtak, amikor küldöttséget vezetett Endre elé. Gellért megáldja bántalmazóit, mire azok feldühödve, súlyosan megsebesítik. Lándzsa járja át. A hegyre hurcolják, a köves oldalon egy kordélyon, Oláh Miklós szerint lóhoz kötve, míg mások állítása szerint szeges horodban lökik le. Allítólag a gellérthegyi barlang előtt lehelte ki lelkét, ahol nemsokára ezután egy kis kápolna épült. (Dögvész idején szokták Szent Gellértet segítségül hívni.) Hívei ideiglenesen a kispesti, a mai Tabán területén állott Boldogasszony templomba temették s csak évszázadok múlva kerültek szent ereklyéi szülővárosába Velencébe, a San Domenicoba. Mi még tudjuk hegyünknek a Szenttel kapcsolatos történetét, nem úgy mint a párizsiak, akik például már elfelejtették, hogy a Montmartre = mons martyr, St. Denis-ről kapta nevét.

Egykor Kellény bérceinek mondták, Szent István idejében Kelen-, egy időben Pesti-hegy a neve. Csupa ellentét! Keleti oldala rideg, vad, csupasz, meredek, míg a másik barátságos, szelíden lankás. Flegmatikusnak mondtuk, de csak látszatra az. Megfúrták s félelmetes, fojtószagú, forró, fortyogó, rejtélyes víz dinamikus ereje járja át. Szent hegy, mégis boszorkányok laknak rajta. A Sziklakápolnában — bejáratának sziluettje olyan, mint Magyarországnak térképe — fehér remeték zsolozsmáznak. Kálváriáján ájtatosan imádkoznak, míg éjjel félelmetes vén banyák gyülekeznek a tetején. Ördögökkel cimborálnak: „Fent az ormon ködök ülnek, rém a rémmel elegyülnek, köztük átok a viszony”. Denevér szárnycsapdosása, bagolyhuhogás, nyüzögés eb vonítása, macska nyávogása hallik. Csúnya dolgok történnek itt boszorkányok szombatján. Varázstalt főznek, förtelmes szagú kenőcsöt kotyvasztanak bögrében, akasztott ember zsírjából, döggök húsból. A banyák táncra perdülnek. Pirkadáskor csak a szél süvít, már nyoma sincs a vampiroknak.

De ne beszéljünk csak úgy felelőtlenül, idézzünk egy bírósági jegyzőkönyvet, melyet még 1741-ben vettek fel és amelyre Perczel József főispán, aki a tárgyalást vezette, pecsétjét is rányomta. A boszorkánypör vádlottja Vörös Ilona. A kihallgatás a következőképpen folyt:

„— Te mentél-e az istállóba?

— Nem én, hanem Paczolainé, vagyis Tamás Susa ment, ő is jelen volt.

— Mi végre ment oda, meg akarta-e vesztenyi, vagy meg akarta nyergelni a lovat?

— Meg akarta nyergelni.

— Hová akart rajta menni?

— Szent Gellértnek hegyére, valamelyik pincébe borért.

— Honnét tudod azt?

— Onnét tudom, mivel maga Tamás Susa monddta.

— Mit szoktatok csinálni, midőn a Szent Gellért hegyére mentek?

— Táncolunk mind a forgószél és hamar elmúlik.

— Hogyan mentél oda és mi állaton?

— Hol macskán, amely a Mohainéjé volt, hol gyereken.

— Mit csináltál ott és kivel?

— Aranyos patrácsot kerestem, meg kököricsfüvet.

— Söprűn jártál-e?

— Nem jártam, de lehetett volna menni rajta” stb.

A pest-budai németajkuak Blocksbergnek nevezik, mert Blockhaus, azaz egy fából épített erődítés volt a tetején. A romantikára hajlók azonban azt állítják, hogy a Gellért-hegy a Blocksberg nevet azért kapta, mert Németországban minden olyan hegyet, amelyen „lidére tanyázott”, mindig is így neveztek. Walpurgis éjjelén ilyen helyen járja pajzán táncát és úzi játékát a gonosz éppen úgy, mint a svéd Bilakullan vagy a francia Puy-de-Domon. Goethe látta, hogy mit művel az ördögfajzat, meg is írta:

„Gellérthegyre mi repülünk,

Sárga tarlón, zöld búzán,

Gellért csúcsán összegyűlünk...”

Ilyen romantikus hely ez a 133 méter magas hegy, amely minden bizsonnyal a geológusok öröme. De a természettudósok másik csoportja is megcsodálja. Az öreg hegy hiú, tavasszal kidíszíti magát. Sziklái között megterem a csikófark; e sárga párnás növényfoltok, az országban csak itt találhatók. Allítólag a törökök hozták ide ezt a fűszerű növényt és a török pirosítót is. Fügebokrai a déli lejtőn — senki sem gondol vele — vadon nőnek. Gyík, sikló tanyázik szikláin, bagoly, vadgalamb fészkel rajta.

Históriánk tanúja ez a néma, magasztos, majdnem fenséges hegy. Történeti a levegője. A szőke víz és a sűrű hegy közötti keskeny rész Pannónia fő útja. A magyar királyok erre vonultak, midőn koronázásra Fehérvárra mentek. Egykor ezen a mocsaras úton halad és innen néz vissza utóljára a budai várra II. Lajos, amikor Mohács felé indul. És nemsokára erre lopakodik az ország szívébe a török.

Valamikor egy nagytudományú, szentéletű remete lakott barlangjában. Messzeföldről jártak hozzá gyógyulásért és a bölcs, a hegy lábánál lévő forró

Búcsú a Gellérthegyen a múlt század közepén. Böhm Pál rajza az Életképek-ben

sárban fürdette meg a betegeket. Mátyás kertje a hegy nyugati oldalán kezdődött. Szökőkutak és szobrok díszítették. Állatseregletet is tartott itt, két oroszlánja is volt a nagy királynak, amelyek uruk halálakor egyszerre múltak ki. A hegy alatt levő fürdőt Mátyás építteti. A törökök ezt a fürdőt zöldoszloposnak nevezték. Evlia Cselebi különösen tisztaságát dicséri és ő jegyzi fel azt is, hogy délelőtt az igazhívó férfiak, délután a nők használták. De mert az asszonyok sötét estig tereferéltek, — csak azért, hogy abbahagyják a szapulást — a fürdősök a vizet leengedték alkonyatkor a medencéből.

A Gellért-hegyet a törökök Janina hősről Gürz-Iliának nevezték. Amikor ez a vitéz elesett, itt a Gellért-hegyen temették el. A muzulmánok eleinte stratégiai szempontból jelentősnek tartották. Már 1541-ben sietve megerősítették. Később nem sokat törődtek vele, mert a védelmi vonalat másfelé vezették.

Amikor a budai várat a keresztények visszafoglalták s a sok ezer halottat úgy-ahogy eltakarították, a Gellért-hegy aljában Tedeumot tartanak és a tetején tűzijátékot rendeznek. Rövidesen felépül a „Blockhaus“, amely 1812-ig áll. 1813-ban a Palatinus ennek helyére teszi le a Csillagda alapkövét, amelyet a királyi várból idehelyeznek. Az „égyvizsgáló torony“, azaz „Uranus temploma“, amint ekkor nevezték, egy félszázadig állt itt. Ennek helyére épül a Citadella, amelyet egy Zittó nevezetű altábornagy tervezett a Buda körüli védelmi övezet részeként. A tömzsi, várszerű épület a pest-budaiaiak szemében mindig rejtélyes. Nem győznek róla beszélni. Csodálják „bevehetetlen“, méteres vastag falát, a körülötte tátongó mélységet, nedves, sötét folyosóit, puskaporraktárát, ágyútárát, megvasalt szörnyű vasajtáit, mélyen lenyúló kútját, amelynek vizével az árkot el tudták árasztani.

Ezt a sejtelmes, szürke kőkoronát, amelyről ágyú meredezett a békés városra, sokszor akarták

már lerombolni. Fantasztikus terveket agyaltak ki. Kilátó, budai Eiffel-torony, monstruózus szobor, mozi, színház, szálloda, melyhez alagút, lift, sikló vezetett volna, walhalla, pantheon, és ki tudná felsorolni, mi minden csoda épült volna ide, melyhez természetesen menten az ízléstelennél ízléstelenebb tervek is elkészültek.

A legemelkedettebb elgondolás Széchenyié volt, aki „üdvöldét“ tervezett ide. Be kívánta ültetni a hegyet, hogy „csendkéjt lehelő tölgyes legyen“, amelyben nagyjaink erekyéit, hamvvedreit helyezték volna el. Széchenyi erről a kedvenc gondolatáról naplójában így ír: „Gondoljunk csak oly helyet fővárosunkhoz közel, hol minden magyar megfordulhat, s ahol azoknak hamvai érdemükhöz méltóan egyesítettnek, akik annyitól feledve, sőt, rokonhiveltől is csak ritkán említve, mert hiszen ilyen gyarló az ember, most emlék nélkül fekszenek a Hon minden részében. Milly gyönyörű lelki benyomást tenne az a sok, tavaszát csak most élő hazánkfára, ha nemzetünk, vagy inkább lelki kivonata legalább testileg így egyesítve s könnyen felkereshetőleg lenné nyugtát.“

Már a pogány világban is az volt a szokás, hogy a tavasz kezdetén valami hegyen mulatságot rendeztek. Ezen azután rendszerint mindenfajta gókler részt vett. Bűvészek, jósok, és egyéb ördögi kultuszt űzők ilyen helyt nagy szerephez jutottak. Ki tudja, talán a boszorkánymesék eredete a hegyvel kapcsolatban itt kereshető. Ezeknek a régi tavaszi mulatságoknak volt a csökevénye a gellért-hegyi búcsú. Csend és nyugalom honolt egész évben a hegyen, zajos csak búcsúkor meg szüretkor. Pest-Budán az év első búcsúját itt tartották húsvét hét-főjén, akkor, amikor meghalt a tél. Ez ellen nem volt apelláta, ide fel kellett menni. Ilyenkor már a fűnek szaga van, s a tél börtönéből kiszabadultak az emberek. Ezren és ezren lepik el a hegyet. A csillagvizsgáló nyugalma, a lóréses falak körüli csend megszakadt egy napra. Ökörsütés, lacikonyha,

rögtönzött kocsmák, hegyén-hátán. Perecet, mézeskalácsot, jószagú pattogatott kukoricát, tökmagot, török édességet árultak. A sok-sok bódé, a krajcáros komédia ellenállhatatlanul vonzotta a biedermeier-korabeli pestieket, budaiakat. Szabó, szatócs, szűcs, lakatos, kéményseprő, varga, lapkihordó, kifutó, cédulaosztó, lámpagyújtogató, borbély, pincér, meg sok más mesterember, mesterlegény, katonák, asszonyok, lányok, cselédek, fiatalok, öregek úgy gomolyogtak itt, mint Madách londoni vásárjában a tömeg. Az olaszok, akik a testvérvárosban laktak, festői viseletben jártak-keltek, sípoltak, dudáltak és kerepeltek. Innen vált szokásossá a búcsúbeli duda. A budaiak egycsoportban jöttek fel. Előzőleg a tabáni Kereszt-téren, amelyet, mert a kötélverők használták, Kötéltérnek is neveztek, gyülekeztek. A kereszttől imádkoztak, majd felkapaszkodtak a hegyre és azután hajrá! — megkezdődött a mulatság.

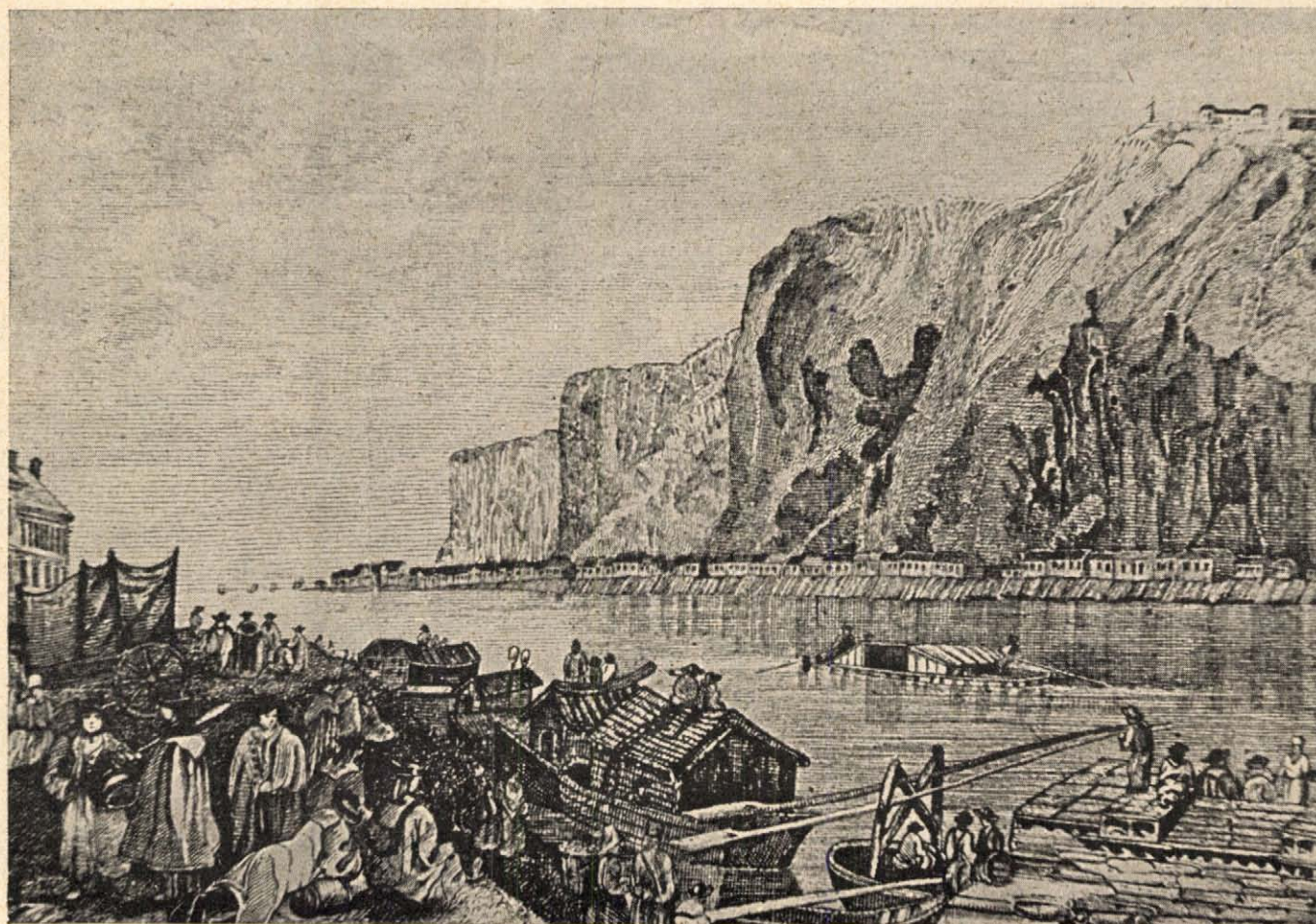
Narancesal, almával, tojással hajigálták egymást, — ez volt a módi — ami annyira elfajult, hogy a polgárok sokszor dagadt fejjel kerültek haza. 1871-ben ezt a dobálódzást falragaszokon tiltották el egyszer és mindenkorra. Egyébként egy régi folyóiratban ezt olvassuk; „a népraj jól mulatá magát, számos kézi orgonák hangja mellett“. Nem volt könnyű feljutni a rossz utakon, de még nehezebb napnyugtával, illuminált állapotban lekerülni, mert bizony a búcsúsok alaposan felöntötték a garatra. Mikor besötétedett, szekérre rakták az üres boroshordókat, a sátorosok a sátorfájukat és a koldusok, meg a kintornások sorfala között dőcögtek haza. A tavasztól megrészegett boldog

párok a verkliseket elkerülve, a meredekebb részen ereszkedtek le. Őket a hold, a szerelmesek titoktartó öre kísérte.

A gellérthegyi virágillatos bornak nem volt párja. Értették alatta a sashegyit, vagy mint régen nevezték, az istenhegyit is. A Sashegyet meg környékét Sasadnak nevezték. A sassal kapcsolatos elnevezés azonban tévedésen alapszik, mert nem Adlersberg = Sashegy, hanem Adelsberg, azaz Nemese-hegye. Tudniillik a nemesei csapatok táboroztak Buda visszafoglalásakor ezen a tájon. A Sashegy tövében állott az az úrilak, amelyet Jókai a Szerelmek bolondjaiban annyi romantikával írt le. A Gellért-hegy körüli szőlőhegyek már Mátyás idejében híresek; ő maga igen szerette az itt termett nedűt. Tudjuk, jó embereinek ajándékba is küldött belőle. A múlt században még híresek itt a szüret. Sándor Mór gróf évente kijárt ide őszi mulatságra egy Weber nevű magasrangú katonatiszt szőlőjébe, akit azzal szokott volt rémíteni, hogy nagy mustos kádjaikat átugratta.

Andersen, a híres meseköltő, amikor Pest-Budán jár, nem gőzi csodálni az elébe táruló tündéri panorámát. „Micsoda kilátás, — áradozik — vajjon, hogy is lehetne szavakba önteni, miképpen lehetne kifejezni a fényben ragyogó látványt?“ Igaza van! Ma is úgy érezzük, egész valószínűtlen az a kép, amely elénk tárul, ha a Gellért-szobor, a modern sziklakert fölött állunk. Éppen ezért, aki szereti a lelkét szabadiára engedni, fogadja meg a régi költő, Ányos Pál tanácsát:

„Üljünk fel, Gellértnek sziklás tetejére,
S küldjünk egy bús hangot Rákos mezejére.“

A Gellérthegy a múlt század közepén. Egykorú metszet